

Note despre redarea unui pasaj evanghelic controversat în limba română (Mt, 19, 24)

Adina Chirilă*

Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest, Bd. Vasile Pârvan 4, 300223 Timișoara, România

Despre articol

Istoric:

Primit 4 iunie 2014

Acceptat 23 iulie 2014

Publicat 13 ianuarie 2015

Cuvinte-cheie:

text biblic

diacronie

analiză comparată

Rezumat

Cercetarea de față urmărește, din perspectivă diacronică, soluțiile pe care traducătorii și diortositorii români le-au aplicat segmentului biblic din Mt, 19, 24, reluat în Mc, 10, 25 și Lc, 18, 25. Considerând că aceștia au, cel puțin de la un punct, privilegiul de a se manifesta în circumstanțe ce le favorizează o anumită libertate față de textul-sursă, am căutat să înțelegem, punctual, natura factorilor care îi determină să își asume această libertate și care le orientează opțiunea lingvistică. Investigația a avut în vedere în mod special două tipuri de texte: cel biblic integral (*Noul Testament* ori *Biblia*) și textul specific serviciului preoțesc, *Evanghelia*, în versiunile succesive pe care le-au cunoscut, începând cu secolul al XVI-lea, până în epoca modernă; faptele constatate pun în evidență la cărturarul ce se ocupă de text un comportament ce implică încrederea în cunoștințele anterioare despre conținutul și forma textului prelucrat, critica versiunii ce îi servește ca punct de plecare și actualizarea unor soluții lingvistice oferite de surse de altă natură decât a textului pe care îl emendează.

1. Introducere

În ultimii ani, cercetarea filologică și lingvistică a cărților fundamentale ale epocii vechi și-a făcut din identificarea surselor străine de la baza acestora o prioritate, cu atât mai mult cu cât informațiile prezente în predoslovii apăreau ca insuficiente, selective sau eronate, în majoritatea cazurilor. Duse la bun sfârșit, studiile de amănunt au reușit să identifice, ca rezultat complementar, *tipuri de comportamente* ale celor care asigurau etapa următoare din viața unui text, într-un alt spațiu lingvistic, *orientate de factori* precum „numărul și caracteristicile surselor; rezultanta contactului dintre limbi [...]”; caracterul sacru al conținutului; conștientizarea necesității de a produce traduceri utile unor categorii concrete de receptori” (Gafton, 2012, p. 33).

Deși corpusul investigat este constituit cu precădere din traduceri, unele afirmații teoretice, coroborate cu realitatea concretă a constituirii unor versiuni succesive ale unui text în limba română sugerează cu generozitate că nu ar fi lipsită de relevanță încercarea de a urmări tipuri de raportare la text ale celor care nu mai operează cu un text-sursă străin, ori nu doar cu acesta, ci cu unul deja tradus în limba română și pe care, într-un fel sau altul, îl re-scriu: copiindu-l, diortosindu-l, revizuiindu-l, adaptându-l, tipărindu-l. Într-un asemenea demers, grăitoare sînt nu abaterile de la textul de bază românesc ori străin (cînd avem în vedere greșeli de lectură ori determinate de insuficienta cunoaștere a limbii-sursă, dublată de neconștientizarea de către traducător a incompetenței sale¹ provocate de neatenție ori alte slăbiciuni omenești, ci acelea care,

* Adresă de corespondență: chiriladina@yahoo.com.

¹ Vezi, bunăoară, exemplele de traducere improprie semnalate de Iacob (2005, p. 906–907), făcute fie din necunoașterea exactă a semnificării termenilor de tradus, fie „uneori din grabă, alteori din cauza oboselii” (p. 906); cf., în cadrul aceluiași studiu, p. 907, situația din 2Par, 19, 3, în care rezultatul *Ci bune lucruri fapte s-au aflat în tine*, pentru lat. *sed bona opera inventa sunt in te*, poate fi explicat prin „[g]rijă (subl.n., A.C.) traducătorului de a găsi soluția optimă în traducere [...]”. Substantivului *opera* i se dau inițial două echivalente: *lucruri, fapte*, intenția traducătorului fiind, probabil, aceea de a reveni asupra textului și de a decide care dintre cuvinte urma să fie păstrat.

ținând cont de contextul lingvistic, cultural și cognitiv în care apar, susțin bănuiala că sînt asumate de autor, deci rezultatul unei citiri critice a textului și al unei *opțiuni*. În asemenea cazuri, opțiunea sau alegerea (în toate compartimentele limbii) este stimulată de factori a căror pregnanță variază de la un text la altul și uneori chiar în interiorul aceluiași text: intuirea—mai tîrziu, cunoașterea—și asumarea unui sistem lingvistic paradigmatic diferit de cel din textul-bază²; principiile după care revizorul—uneori, cu aceeași pretenție de îndreptățire, dar antagonic față de traducător (vezi Gafton, 2002, p. LVII; 2005, p. 65)—înțelegea să asigure textului pe care îl prelucra statutul de produs sacru și model; tipul de text asupra căruia se operează; finalitatea dorită; tipul de receptor avut în vedere.

În toate situațiile, în limitele obiective impuse, pe de o parte, de limba și conținuturile ideatice ale textului-sursă original și, pe de altă parte, de posibilitățile oferite de *limba funcțională* (Coșeriu, 2000, p. 268f.) în care este recreat textul, ori posibile, tolerabile în aceasta, se manifestă *subiectivitatea intermedierii umane*.

Contextul care pune foarte bine în lumină acest aspect este cel în care un traducător sau revizor are la dispoziție mai mult de un text-sursă ori text-bază pentru versiunea românească de același gen la care lucrează (Biblie / text evanghelic de slujbă / cazanie etc.) sau, eventual, și alte tipuri de texte. Existența acestora nu garantează actul alegerii punctuale, deși, în ansamblu, conștientizarea acestei realități îl eliberează pe traducătorul ori diortositorul generic de chingile psihologice ale „modelului unic sacrosanct și inviolabil”. O rutină a unei hermeneutici rudimentare—ca demers prealabil alegerii ce, respectînd spiritul textului, împlinește totodată și condiționările lingvistice și culturale ale scribului și, eventual, ale comunității pe care o deservește—poate fi imaginată numai în cazul, ideal, al consultării consecvente, de la primul pînă la ultimul rînd, a două sau mai multe versiuni ale textului în lucru. Judecata asupra textului, alături de corolarul ei—opțiunea—sînt, astfel, impuse de tehnica de lucru adoptată, cu atît mai mult cînd aceasta din urmă evidențiază neconcordanțe majore între texte³. Or, studiul unei oarecare versiuni românești emergente în comparație cu textele ce i-au fost sursă arată că „nu se poate vorbi de o consultare paralelă și minuțioasă, cu găsirea soluțiilor de traducere după îndelungi deliberări” (Gafton, 2002, p. LVI). Astfel, în procesul real al transpunerii ori definitivării unui text în limba română, apelul la cel de-al doilea text, de control—existent, însă abandonat la un moment dat și, în bună măsură, latent⁴—, se constituie el însuși în opțiune, premergătoare alegerii lingvistice.

A încerca o lămurire a naturii acestui element de poticnire generator de variație, precum și a înțelegerii ce tip de scriptor este mai înclinat înspre emendarea textului pe care îl lucrează, unde își caută justificarea și, în ultimă instanță, ce fel de text este mai degrabă supus acestui proces sînt țeluri seducătoare, dar nu mai puțin dificil de atins, cînd cercetătorul are la dispoziție ca punct ferm de sprijin doar efecte lingvistice și cîteva informații de circumstanță.

²Vezi, de pildă, observația că „[e]xistența a două «norme literare» era un fapt notoriu pentru oamenii de cultură ai vremii, atîta timp cît unul și același text tipărit în Moldova și retipărit în Țara Românească, era *transpus în norma literară predominantă în provincia în care se făcea retipărirea* (subl. n.)” (Arvinte, 2001, p. I); vezi, de asemenea, afirmația potrivit căreia „copiștii Codicelui Sturdzan, asemenea tuturor slujitorilor vechiului scris românesc, *modificau textele pe care le reproduceau cu scopul de a le subordona propriului sistem lingvistic* (subl. n., A.C.)” (Chivu, 1988, p. 276); etc.

³Vezi Gafton (2012, p. 36), unde sînt menționate posibilități ca: „a) porțiuni care apar într-un text să lipsească cu desăvîrșire în celălalt; b) între cele două să existe diferențe formale majore; c) corespondența dintre cele două să fie formală și aparentă, dar segmentele respective să fie diferite sub raportul conținutului; d) diferențele de conținut să fie minore, dar la comparație să fie de natură a-l arunca pe traducător într-o dilemă, întrucît se datorează interpretării textului de bază”.

⁴Printre circumstanțele obiective și subiective care au ca rezultat îndepărtarea de la maniera de lucru anunțată în predoslovii, Gafton (2012, p. 304–305) enumeră: „a) entuziasmul inițial, de a lucra la o astfel de întreprindere, putea fi treptat copleșit datorită feluritelor dificultăți și estompat de scopul practic al întreprinderii: rezultatul traducerii era destinat lecturii spre înțelegere de către niște cititori concreți; b) consultarea paralelă a textelor și găsirea de soluții acceptabile sau chiar foarte bune constituie, după o anumită perioadă, factori de încredere în sine, activitatea traducătorului fiind minată de rutină; c) constatarea că efortul, consistent, de a consulta versiunile paralele rămîne nerăsplătit; d) inexistența unor tehnici de traducere bine conturate la nivel teoretic și temeinic trecute în reflexele traducătorului”.

2. Mt, 19, 24 (Mc, 10, 25; Lc, 18, 25)

Între numeroasele situații care, prin lipsa de consens a traducătorilor și revizorilor, de la o variantă de text la alta, se constituie, în ansamblu, în mărci clare ale unui efort emendator depus de scriptor se numără și cea de sub Mt, 19, 24 (vezi și Mc, 10, 25 și Lc, 18, 25), neevidențiată pînă acum din această perspectivă.

În cele trei versete evanghelice, termenul în litigiu este cel al cărui semnificat este un uriaș corp ce nu poate trece prin ‘urechile acului’: ‘cămila’ sau ‘funia (corabiei)’: gr. *κάμηλος, ὁ*, engl. ‘a camel’ (LIDDELL–SCOTT; vezi și BAILLY, s.v.) și/sau *κάμιλος, ου, ὁ*, engl. ‘rope, ship’s cable’ (FRIBERG; vezi și BAILLY, s.v.; GINGRICH, s.v.; CHANTRAINE, s.v.); cf. lat. *camēlus, -ī* (ERNOU–MEILLET, s.v.; vezi și BLAISE, s.v.) și v.sl. *камышль* (MIKLOSICH, s.v.) sau v.sl. *вельбѣдъ* (MIKLOSICH, s.v.).

Într-un articol publicat recent (Chirilă, 2013), am arătat—la capătul unei investigații ce avusese în vedere: α) modul în care fragmentele Mt, 19, 24, Mc, 10, 25 și Lc, 18, 25 sînt comentate de către teologii primelor veacuri creștine, β) atestările, în texte independente de scrierile religioase, ale unui termen omonim *κάμηλος* ori ale unui termen paronim *κάμιλος*, cu sensul ‘funie’, față de *κάμηλος* ‘cămilă’, γ) conținutul ideatic al co-textului reprezentat de Mt, 19 ș.cl. și δ) ocurența în literatura talmudică și midrașă a unor secvențe paremiologice asemănătoare cu cea utilizată în construirea comparației din evanghelii—că apariția unui termen cu sensul ‘cămilă’ în respectivele pasaje biblice nu trebuie justificată prin confuzie ori nepriceperea traducătorilor, ci se explică prin prevalența unei *fizionomii verbale* (Jolles, 2012, p. 63f., 327–335) specifice unei anumite culturi populare și utilizate ca mijloc de interpretare a unei situații ale cărei elemente contextuale aparțin aceleiași culturi.

2.1. Redări în epoca veche

Manifestarea în scris a ambelor variante de interpretare, în aria creștină răsăriteană (deși în proporții inegale), a determinat apariția oscilației, în ansamblu, și în cultura teologică românească, de timpuriu⁵.

În secolul al XVI-lea, *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu, 1551–1553 (primul text românesc păstrat ce cuprinde relatarea evangheliștilor) conține termenul *camilă*, în unicul loc existent, sub Mt: „mai pre lesne iaste *camilei*⁶ pren urechiia acului se treacă, decît bogatului în împărăția lui Dumnezeu” (ES 1551–1553, 72^v); la fel, *Tetraevanghelul* tipărit de Coresi în 1561 folosește în toate cele trei locuri cuvîntul *cămilă* (vezi CT 1561, 41^r, 91^v, 161^v). În ambele versiuni românești, *camila*, respectiv *cămila* apar ca reflex normal al lecțiunii din textul tradus⁷ (probabil *Evangheliarul* lui Macarie din 1512, prin unele exemplare intermediare⁸; cf. *Evangheliarul slavon*—de exemplu, Mc, zaceala 46): v.sl. *вельбѣдъ* ‘camelus’ (MIKLOSICH, s.v.).

În anii următori, textele evanghelice conțin aceeași construcție antitetică ‘urechile acului’ – ‘cămilă’, cînd funcționează ca pericope ce însoțesc cazaniile tipărite de Coresi (vezi CC₁, 91^v, 152^r; CC₂, 288–289, 293, 311, 429–430, 435)⁹ ori ca citate folosite de comentator (CC₁, 95^r, 114^v; CC₂, 435).

⁵O prezentare a locurilor în care figura retorică din *Noul Testament* este recreată în scris în cultura românească veche ori în care ea reprezintă centrul unui comentariu omiletic a realizat Zamfir (2011). Din această pricină, nu vom relua fragmentele respective decît în măsura în care ne sprijină în susținerea unui punct de vedere diferit de al cercetătoarei bucureștene.

⁶Nici o îndoială în privința sensului vizat: ‘cămilă’, cf. „curățîndu-vo de țințari, iară *camilele* înghițîț” (ES 1551–1553, 91^r); vezi și Zamfir (2011, p. 563).

⁷În cazul ES 1551–1553, „opțiunea” putea fi întărită și de varianta germană a versetului (Gheție & Mareș, 1985, p. 342), cf. »Und weiter sage ich euch: Es ist leichter, daß ein Kamel durch ein Nadelöhr gehe, denn daß ein Reicher ins Reich Gottes komme.« (Mt, 19, 24; vezi ș.cl., L45).

⁸Gheție & Mareș (1985, p. 341–342); Dimitrescu (2000, p. 24).

⁹Pentru CC₂, vezi Rădulescu (1959, p. 18): „În versiunea slavă, ca și în cea greacă, predicile nu sînt precedate de textul evanghelic, ci textul e presărat numai în cursul predicii.”; vezi, de asemenea, *ibidem*, p. 19.

Pe de altă parte, prin CC₂¹⁰ – *Evanghelia cu învățătură*, se înregistrează și cealaltă lecțiune, ‘funie’, pentru termenul în discuție din *Mt*, 19, *Mc*, 10 și *Lc*, 18, în trei fragmente exegetice:

„Iară unii grăescă cămila a fi funea ceaia mai groasă ce e la corabie, ceaia ce cu nusa leagă cătușile de o țepenesă.” (294);

„Ce nu iaste puteare celui ce are multă să între în împărăția cerului, cumă și cămilei nu i-e puteare pren lăuntru urechiloră acului. (Însă cămila nu o grăiaște dobitocă, ce funea ceaia groasa ce iaste în corabie, de leagă cătușile ceale de fieră ce întăresă corabiia.)” (311-312);

„Neputere a ști, că nu se poate alcătui cămila pren urechile acului. Însă iaste a înțeleage sau cămila însășă aceasta, dobitoculă, sau vreo fune de ale corabiei, ce au în corabiia ceaia marea mai groasă.” (435).

Credem că apariția acestei posibilități de interpretare în textul românesc nu echivalează cu o reală—eventual, asumată—considerare a unui alt element decât ‘cămila’ în opoziție cu ‘urechile acului’ în discursul evanghelic; este foarte probabil ca traducătorul român să nu fi făcut altceva decât să fie *fidel* corpusului ce *se întâmplă să perpetueze această viziune* (cu caracter persistent, însă mai degrabă marginal, în Evul Mediu bizantin)—colecția de predici a lui Ioan Caleca, într-una din versiunile slavone aflate în circulație (Rădulescu, 1959, p. 10–33; cf. Grecu, 1939). Nimic din configurația co-textului învecinat, în privința alegerilor lingvistice pentru echivalarea termenilor din textul-sursă, nu sugerează contrariul.

Interpretarea gr. *κάμηλος, ὁ / κάμιλος, ὁ* ca ‘funie’ este semnalată în literatura patristică târzie, însă nu face obiectul unor explicații consistente și nici nu are forța de a modela discursul hermeneutic. Aceasta este situația, bunăoară, în scrierile teologice ale lui Teofilact al Bulgariei (1055–1107):

Vide autem quomodo quod superius dixit difficile, hic dicit impossibile. Nonnulli autem dicunt camelum non animal significare, sed crassum quemdam funem [gr. ἀλλὰ τὸ παχὺ σχοινίον], *quo nauta utuntur ut projiciant ancoras.* (PG 123, lat.: *Enarratio in evangelium Mathei*, XIX, p. 355);

Per camelum autem intelige vel animal, vel crassum funem quo nauta in maximis navigiis utuntur. (PG 123: *Enarratio in evangelium Marci*, X, p. 602);

...sive per camelum animal intelligas, sive funem nauticum crassum. (PG 123: *Enarratio in evangelium Lucae*, XVIII, p. 1014).

Similitudinile de expresie metatextuală între cele două corpora, al arhiepiscopului Teofilact și al patriarhului Ioan Caleca, indică preluarea—devenită element-clîșeu în comentarea locurilor respective din evangheliile—mimetică a unei forme ce, în sine, intră în categoria sugestivelor ilocuționare¹¹. Ea se menține ca atare, prin traducere fidelă, în cazaniile care urmează o anumită linie patristică, dar determină, la un moment dat, apariția unor formulări asertive/informative ce vor da naștere, la rîndul lor, unei tradiții interpretative.

Urmînd alte modele, traducerile românești ulterioare care conțin predicile la *Mt*, 19, *Mc*, 10, respectiv *Lc*, 18 și versiunile aflate în relații de filiație față de acestea, nu mai cunosc, pînă spre sfîrșitul secolului al

¹⁰Vezi și cazaniile din *Evanghelia cu învățătură*, Bălgrad, 1641, „retipărite în același fel, apröpe pagină cu pagină, ca în *Evanghelia cu învățătură* din 1580–1581”, BRV I, 118.

¹¹Vezi Bach & Harnish (1979, p. 41–46); *ibidem*, p. 43–44, s.v. Suggestives: „In uttering *e*, *S* suggests that *P* if *S* expresses: (i) the belief that there is reason, but not sufficient reason, to believe that *P*”, (unde *e* = enunț; *S* = emițător; *P* = conținutul propozițional al acului ilocuționar, *ibidem*, 3, 11). Vezi și p. 45: „suggestives [...] [are] constative utterances that express not even a weak belief that *P*, but only the belief that there is *reason* (s.n., A.C.) to believe that *P*”.

Motivul, care ar fi trebuit să fie de natură lexicologică, lipsește în comentariile succesive ori nu mai este preluat de la o versiune la alta; cf. *Catena Aurea*, p. 614, Theophylact: „[t]he word in the Greek answers equally to the animal called the camel, and to a cable or ship rope”.

XVII-lea, lecțiunea ‘funie’ (vezi **cv** 1643¹², 276^v, 277^v, 380^v, 381^f; **ci** 1678, 37^f), nici ca unică și nici ca alternativă posibilitate de citire a secvenței evanghelice.

Modul în care este redat conținutul lui *Mt*, 19, 24, *Mc*, 10, 25 și *Lc*, 18, 25 în primele texte românești, mai cu seamă imaginea dublă pe care, în ansamblu, o popularizează **CC**₂ sprijină o dată în plus observația că rezolvarea unor „probleme” în traducere, de tipul *κάμηλος, ὁ (κάμιλος, ὁ)* – *cămilă/funie*, se produce prin forțe exterioare conștiinței analitice a traducătorului (care, de cele mai multe ori, nici nu beneficia de suficiente condiții contextuale pentru a fi stîrnită): forma textului-sursă și statutul său în taxonomia cultică (text primar – *Noul Testament* sau scriere secundară – *cazanie*).

Fenomenul—și reversul lui—se observă mai bine urmărind comportamentul traducătorilor și revizorilor din a doua perioadă a epocii vechi, unii dintre ei ajungînd, în decursul timpului, să lucreze asupra mai multor tipuri de texte, ce au la bază însă același conținut.

În 1682, în *Prefața* la *Evanghelia* tipărită la București, domnitorul Șerban Cantacuzino porunca să se noteze:

„ne-am nevoitū de am săvărșitū acestū lucru Dumnezăescū, svānta acīasta evanghelie, care ne-fiindū mai denainte tocmită la slovenie să-să cetescă după rānduiala zilelorū și a sārbatōrilorū celorū domnești și ale svințilorū, poruncit-amū fratelui nostru Iordachie Cantacuzino, vel stolnicū, de o au îndereptatū și o au așāzatū precumū umblă cé ellinescă, și întrū toate asemene, dupā orānduiala Beserecii Rāsāritului, alcātuindu-se și svintele cuvinte, spre mai alēsă înțelēgere a limbii Rumānești.” (apud **BRV** I, p. 250)

Textul este, așadar, întocmit de un laic ori sub îndrumarea unuia, reproducînd structura cărții de slujbă religioasă bizantină, însă nu neapărat *traducînd* consecvent o anumită versiune a acesteia, ci, mai degrabă (cunoscut fiind pragmatismul cărturarilor de la curtea bucureșteană, dovedit la realizarea *Bibliei* din 1688¹³), slujindu-se de una sau mai multe cărți românești anterioare. Oricare ar fi fost aceasta¹⁴ ori acestea, cărturarul care s-a ocupat de **E 1682** prelucrează textul într-o manieră care trădează un anumit grad de siguranță și independență în raport cu arhetipul nou-testamentar românesc pe care l-ar fi putut avea la îndemînă și, pe de altă parte, tendința de întoarcere la textul străin—prilej de valorificare a unor cunoștințe de limbă străină ce nu au de-a face cu resursele și uzanțele limbii române probate pînă atunci în texte.

Vezi, spre exemplu¹⁵, redarea relatării privitoare la disputa despre post, consemnate în *Mt*, 9, *Mc*, 1 și *Lc*, 5, în **E 1682**, comparată cu fragmentele respective din **NT 1648** și **CT 1561**:

E 1682	NT 1648	CT 1561
În vrēmea acēia veniră cătră Iisus ucenicii lui Ioan, grāind: Pentru ce noi și fariseii ne postim mult, iar ucenicii tăi nu să postesc? Și zise lor Iisus: Au doară pot fiii nunții să plîngă întrū cītă vrēme iaste cu dînșii ginerele? Că vor veni zilele cînd să va lua ginerele de la dînșii și atunci să vor posti.	Atunci veniră cătră El ucenicii lui Ioan, zicînd: Derept ce noi și fariseii ne postim mult? Dară ucenicii Tăi nu postesc? Și zise lor Iisus: Au pot fii nuntei posti, pînă iaste cu ei ginerele? Ce vor veni zilele cînd să va lua de la ei ginerele și atunci vor posti. Deci nime nu va cîrpi veșmîntul vechiu cu	↑ vrēm▲ acē▲ apropi▲rā-se cătr-ān’sul▲ ūceničii lū Iōan▲ și grāirā: „Derep’ce noi și farisei postim mult▲? Ūceničii tăi nū se postesc▲.” Și zise lōr Isus: „Au pot▲ fečōrii nūn’teei să postescā pānā cān’du e vrēm▲ ce e cu nūșii ginerele? Veni-vōr zilele cān’du se va luōa de la ēi ginerele. Atūnče să

¹²Vezi și **Ei** 1644, 590, 594 ș.c.l.

¹³**Gafton** (2002) este de părere că la *Evanghelia* din 1682 (ca și la *Apostolul* din 1683) „este foarte probabil să fi lucrat persoane implicate și în lucrul la *Biblia* din 1688” (p. LIX).

¹⁴Posibil, *Noul Testament* din 1648 (**Gafton**, 2002, p. LXX).

¹⁵De asemenea, episodul vindecării soacrei lui Petru, în **E 1682**: „Iară soacra lui Petru zăcea aprinsă cu foc. Și îndată spuseră lui de dînsa. Și viind, o rădică pre dînsa, apucîndu-o de mînă, și o lăsă pre dînsa focul îndată, și slujii lor” (*Mc*, 42^f), față de **NT 1648**: „Iară soacra lui Simon zăcea, de friguri prinsă, și numaicît ziseră Lui de ia. Și mearse de o sculă țîindu-o de mînă și aciași lăsară pre ia frigurile și slujii lor” (*Mc*, 42^f/176–177). Cf. **CT 1561**, 69^v–70^f/78.

Că nime nu pune pétec de pânză nenălbită la veșmînt vechiu, că apucă cu marginea sa din veșmînt, și mai mare gaură să face; nice bagă vinul nou în foi vechi, că apoi să sparg foi, și vinul să varsă, și foi pier; ce bagă vinul nou în foi noi, și amîndoi să țîn. (*Mt*, 24^r);

În vrémea acéia, era ucenicii lui Ioann și a fariseilor postindu-să și veniră și ziseră lui Iisus: Pentru ce ucenicii lui Ioann și a fariseilor să postesc, iară ucenicii tăi nu să postesc? Și zise lor Iisus: Au doară pot fii nunții să să postească până în cătă vréme va fi mirele cu dînșii? Cătă vréme iaste mirele cu dînșii, nu pot să se postească. Iară vor veni zilele cînd să va lua de la dînșii mirele, și atuncé să vor posti întru acéle zile. Și nime nu va coase pétec de pânză nenălbită la haină véche; iară de nu, va apuca marginea lui cea noao din cea véche, și mai mare gaură va fi. Și nime nu va băga vin nou în foi vechi. Iară de nu, va putrezi vinul cel nou bordușele, și să va vărsa vinul, și bordușele pier. Ce vinul cel nou să cade să să bage în foi cei noi. (*Mc*, 42^v);

În vrémea acéia veniră fariseii cătră Iisus și ziseră lui: Pentru ce ucenicii lui Ioann să postesc des și să roagă, așjderé și ai fariseilor, iară ai tăi mănîncă și beau? Iară el zise cătră dînșii: Au doară puteți pre fii nunții să-i faceți să să postească până cînd iaste mirele cu dînșii? Că vor veni zilele cînd să va lua mirele de la dînșii, și atuncea să vor posti întru acéle zile. Și grăia și pildă cătră dînșii: Că nime nu pune pétec de la haină noao la haină véchie. Iară de nu, și cea noao strică, și la cea véche nu să potrivéște acel ce iaste de la cea noao. Și nime nu bagă vin nou în foi vechi. Iară de nu, rumpe vinul cel nou bordușii vechi, și el să varsă și bordușii pier. Ce vinul nou să cade să-l bage în borduși noi, și amîndoa să vor păzi. Și nime bînd cel vechiu, îndatã va de cel nou. Că zice: Cel vechiu iaste mai bun. (*Lc*, 50^v).

peatec nou, că va sparge peatecul nou, trăgînd la sine den veșmîntul vechiu și mai mare spărțurã va fi. Neci bagă vinul nou în în foi vechi, că aimintrea să sparg foi și vinul să varsă și foi pier; ce bagă vinul nou în foi noi și amîndoi să țîn. (*Mt*, 12^r/134);

Iară ucenicii lui Ioan și a fariseilor să postii; veniră și ziseră Lui că ce ucenicii lui Ioan și a fariseilor postescu, iară ucenicii Tăi nu postescu? Atuncea zise lor Iisus: Au pot posti fii nuntei citu-i mirele cu ei? Pînã cîndu-i mirele cu ei nu pot posti. Iară vor veni zilele cînd să va lua de la ei mirele și atuncea vor posti în acealea zile. Și nime nu coase peatecul nou în veșmîntul vechiu, că aimintrea va trage peatecul nou cătră sine marginile veșmîntului vechiu și mai mare va fi spărțura. Și nime nu bagă vinul nou în foi vechi, că aimintrea vinul nou va sparge foi vechi și săva vărsa, și foi vor peri; ce vinul nou în foi noi să bagă. (*Mc*, 43^r/178);

Iară ei zisără Lui: Derept ce ucenicii lui Ioan să postescu ades și rugăciuni fac, așjderea și ai fariseilor, iară ai Tăi mănîncă și beau? Iară El zise lor: Nu puteți face pre fii nuntei, pînã iaste mirele cu ei, să să postească. Ce vor veni zilele cînd să va lua de la ei mirele. Atuncea vor posti, în zilele acealea. Iară zicea lor și pildă, că nime peatecul de veșmînt nou nu-l va pune în veșmînt vechiu; iară aimintrea și cel nou să va sparge; și la cel vechiu nu să cuvine peatecul nou. Și nime nu va băga vin nou în foi vechi; iară aimintrea rumpe-va vinul cel nou foi, și el să va vărsa, și foi vor peri. Ce vinul nou în foi noi să-l toarne; și amîndoi să vor ținea. Și nime cine bea vechiu, nu va vrea numai cît nou, că zice: mai bun iaste cel vechiu. (*Lc*, 73^v/222).

se postescã. Nimã amũ nu poate spărțura crãpi cu pânză nenălbită spre cămașã véche cã se va lua amu cusătura ei de la cămașe, mai mare spărțura fi-va. Nece să bagă vin nõu ȃ foale vechiu cã aimintrẽ nõ e, acela fole se va topi și vinulu se va vãrșã și foalele va peri. Cẽ bagã vinũl nou ȃ fole nou și amãndoi se vør țepeni.” (*Mt*, 16^v–17^r/49);

ȃ vrẽmã acẽã și era ũceniũii lu Iõannũ și fariseiõr postiã-se și venirã și grãirã lũ: „Derep`cẽ ũceniũii lũ Iõannũ și fariseiõr postesc ai tãi ũceniũi nõ postescũ?” Și zise lõr Isus: „Au potũ feçorũi nõn`teei pãnã cãndũ e ģinerele cu nõșii ȃste să se postescã? cãtã vrẽme cu ei avẽ-vør ģinerele nõ se potũ posti. Veni-vør zilele cãndũ se va lua de la ei ģinerele și atun`cẽ să se postescã ȃtr-acẽle zile și nimẽ spãr`tura cu pãnză nenãl`bitã să coasã spre cămașe véche, iarã de nu, lãa-se-va cũsătura ei noa de spre vẽchã și mai mare spãr`tura va fi. Nimẽ să baĝe vinũ nou ȃ foale vechiu cã aimin`trẽ nõ e, spãr`ĝe-va vinũl nou foalele și vinulu se va vãrșã și foalele va peri, cẽ vinũ nou ȃ foale nou bagã.” (*Mc*, 71^v–72^r/79);

ȃ vrẽmã acẽã apropiãrã-se cătrã Isus fariseii, grãirã: „Pentru cẽ ũceniũii lu Iõannũ postescũ pũrurẽ și rugãciuni facũ? Așjderẽ și ai fariseiõr. Ai tãi mãnãncã și bẽu.” Êlũ zise cãtr-ãnșii: „Au doarã potũ feçorũi nõn`teei pãnã ce e ģinerele cu nõșii ȃste să facã să se postescã? veni-vør zilele cãndũ se va lua de la ei ģinerele și atun`cẽ să se postescã ȃtr-acẽle zile”. Grãi și ȃ pildã cãtr-ãnșii cã niminilẽ coase vãșmãntũ nou să coasã la vãșmãntũ vechi. Iarã de nu și noõa se va spãr`ĝe și vẽchẽ nõ se va cunoaște ce e deȃ noõa. Și nimẽ să baĝe vinũ nõu ȃ foi vechi cã aimintrẽ nõ e. Spãr`ĝe-va vinulũ nou foi și ȃsuși să va vãrșã și foi vør peri cẽ vinũ nou ȃ foi noi să baĝi și amãndoi se vør țepeni și nimẽ nõ va bẽ vechiu aciã de va vrẽ nouũ; grãi amu: Vechiũl ȃste mai bunũ.” (*Lc*, 124^v–125^r/107–108).

Prin echivalarea gr. *ἄσκος, ου, ὁ* prin *foi* și *borduși*, în fragmentele al doilea și al treilea, grămăticul conferă varietate (Gafton & Milică, 2012, p. 167) expresiei, acționând sub impulsul unei estetici subiective, dar inovând față de sursa grecească¹⁶ și/ori¹⁷ de versiunile alternative românești în limitele obiective ale unui lanț sinonimic paradigmatic. Pe de altă parte, secvența (*iară*) *de nu* față de *că aimintrea*, pentru gr. *εἰ (δὲ) μή*, introduce în text un element specific unei structuri logico-sintactice străine (în speță, grecești¹⁸), obligînd receptorul—prin faptul că rezumă, cu ajutorul unui adverb de negație, o supoziție contrară ([–]) la o realitate exprimată printr-o formă verbală negativă ([–])—la un efort suplimentar de decodare, pe care versiunea din 1648 îl evitase:

Că nime nu pune pétec de la haină noao la haină véchie. Iară de nu √ [**de 'nu nu pune'* → dacă pune], și *cea noao strică, și la cea véche nu să potrivéște acel ce iaste de la cea noao* etc. (E 1682),

vs.

că nime peatecul de veșmînt nou nu-l va pune în veșmînt véchii; iară aimintrea √ [dacă pune] și *cel nou să va sparge; și la cel véchii nu să cuvine peatecul nou* etc. (NT 1648).

În redarea figurii imposibilității din Mt, 19, Mc, 10 și Lc, 18, textul E 1682 este neomogen în privința elementului aflat în opoziție cu 'urechile acului':

...că mai lesne iaste **cămilii** a tréce prin urechile acului, decît a întra bogatul întru împărăția lui Dumnezeu (*Dumineca a doaosprăzece după Rusalii, Mt, zaceala 74, 43^r*);

Că mai lesne iaste **cămila** prin urechile acului a tréce, decît bogatul întru împărăția lui Dumnezeu a întra (*Dumineca a treizeci după Rusalii, Lc, zaceala 91, 79^r*);

Mai lesne iaste **funii cei de corabie** să treacă prin urechile acului, decît bogatului să între întru împărăția lui Dumnezeu (*Joi a 31 de săptămîni după Rusalii, Mc, zaceala 45, 80^r și Vineri a 31 de săptămîni după Rusalii, Mc, zaceala 46, 80^v*).

Soluția divergentă din Mc ridică probleme în legătură cu circumstanțele și cauzele apariției sale. Faptul că avem de-a face cu un text-bază de relativ mică întindere, cunoscut și cu caracter repetitiv sugerează că diferența de text nu este cauzată de incongruență sincronică în privința raportării la acesta: chiar dacă ar exista în conștiința *cărturarului*¹⁹ nesiguranță și oscilație în privința redării „juste” a gr. *κάμηλος / κάμιλος* în limba română, în contextul dat, aceasta nu poate fi mai puternică decît necesitatea de a transmite un text omogen la nivelul alegerilor lexicale, fie într-o direcție, fie în alta, mai ales cînd orice prezumtiv model canonic—intern sau extern—o indică. Sîntem de părere că, dimpotrivă, aspectul pe care îl are textul tipărit E 1682 este rezultatul a două etape în realizarea acestuia: *funia cea de corabie* aparține primei versiuni a textului, cu ocurențe în toate cele patru locuri ale *Evangheliarului*, corespunzătoare celor trei segmente biblice; *cămila* apare în urma actului de revizuire, sub presiunea textului integral nou-testamentar în realizările lui anterioare: revizorul (Iordache Cantacuzino însuși ori o altă persoană) a decis renunțarea la lecțiunea inițială și a modificat textul în punctele Mt, 19 și Lc, 18, omițînd însă, dintr-un oarecare motiv, să corecteze în Mc, 10 cu cele două citări ale sale.

¹⁶De exemplu, ...καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἄσκους παλαιούς• εἰ δὲ μή, ῥήξει ὁ οἶνος τοὺς ἄσκους καὶ ὁ οἶνος ἀπόλλυται καὶ οἱ ἄσκοι• ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἄσκους καινοὺς. (N.-A., Mc, 2, 22).

¹⁷Faptul că sistemul limbii române oferea, independent de vreun text, posibilitatea opțiunii *foi* / *borduși* face nenecesară condiția ca, pentru apariția celui de-al doilea termen în versetul respectiv, să se fi consultat, în acel punct, un original grecesc.

¹⁸Οὐδεὶς ἐπιβλημα ῥάσκους ἀγνάφου ἐπιράπτει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιόν• εἰ δὲ μή, αἶρει τὸ πλήρωμα ἀπ' αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. (N.-A., Mc, 2, 21).

¹⁹Putem, la rigoare, lua în considerare ipoteza că în realizarea E 1682 au fost implicate nu o singură persoană—Iordache Cantacuzino, în conformitate cu cele afirmate în prefață—, ci încă unul sau mai mulți grămătici; în acest caz, chiar dacă, într-o primă fază, textul este, segmentat, obiect de lucru pentru mai mulți—unul dintre ei, cel care ajunge să trudească în punctul Mc, 10, utilizînd un element diferit decît cel ales de „celălalt/cei alți” în Mt, 19 și Lc, 18—, faptul că textul se realizează în final ca unitate tipărită introduce cel puțin încă un filtru în definitivarea lui: revizorul (și, eventual, tipograful) și, în consecință, sarcina de a-l omogeniza.

În ansamblu, pentru rezolvarea „problemei” ridicate de *Mt*, 19, 24 ș.cl. au putut fi puse la contribuție mai multe tipuri de informație: a) cea oferită de textul evanghelic propriu-zis în versiunile românești realizate pînă atunci; b) modelul unui text străin echivalent; c) cea extrasă din texte secundare în raport cu evanghelia (i.e., cazaniile, diverse colecții de predici); d) cunoștințele de natură lingvistică ale grămaticului.

În cazul particular al **E 1682**, textele românești arhetipale pe care s-ar fi putut edifica (versiunile integrale ale *Noului Testament* din secolele al XVI-lea și al XVII-lea) nu lasă loc interpretării ‘funie’ și utilizării unui lexem corespunzător: nici implicit – prin **CT 1561**; nici explicit – în urma a ceea ce reprezintă primul indiciu clar despre desfășurarea unui act critic premergător redării românești a termenului litigios din *Mt*, 19, 24, *Mc*, 10, 25 și *Lc*, 18, 25, ce transpare din nota formulată în dreptul versetului 24 al primei evanghelii²⁰, în **NT 1648**: „Cămila să zice că-i funea corabii, iar în acest loc, să înțeleagă cămila” (s.n., A.C.). Avînd cunoștință de dubla identitate a „obiectului” aflat în opoziție cu ‘urechea acului’ în istoria exegezelor biblice, din direcție grecească, traducătorul / autorul textului definitiv (i.e. Simion Ștefan) optase pentru lecțiunea impusă prin textul fundamental biblic, nu pentru cea sugerată de unele scrieri teologice de rang secundar, și care, în plus, era întărită prin ceea ce se găsea în textul latin²¹: *et iterum dico vobis facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem intrare in regnum caelorum* (**VUL**)²².

Admițînd că modelele străine ale acestui tip de carte de practică bisericească se construiesc ele însele cu o oarecare libertate față de textul biblic canonic (cf. însă **E 1671**, p. 69 (*Mt* [zac. 79 (sic)]), 121 (*Lc* [zac. 91]) și 123 (*Mc* [zac. 45, 46])), unde figura imposibilității este redată în forma clasică: κάμηλον etc.), nu este exclus ca realizatorul versiunii românești să fi privit la un astfel de text, găsind acolo justificarea pentru forma *funia cea de corabie*. Trebuie să precizăm însă că ocurența într-un text străin a unei formațiuni lexicale cu sens clar diferit față de ‘cămilă’ nu este o condiție a apariției termenului divergent în limba română. Acest lucru se poate produce independent de un model real (ori doar declarat, dar prezent!)—după cum o arată situația din **E 1693**, unde coloana grecească prezintă, invariabil, forma κάμηλον, în timp ce textul paralel românesc este constant în redarea versetelor cu *funea corăbii* (*Mt*, 97; *Lc*, 175) / *funii cei de corabie* (*Mc*, 178).

Un sens ‘funie’ al lui κάμηλος, ὁ, în greaca medievală (omonim al lui κάμηλος, ὁ ‘cămilă’), este improbabil²³: ca și pentru Antichitate și primele veacuri ale erei creștine, nu există vreun corpus care să indice uzul real al termenului cu înțelesul menționat; dicționarele nu îl înregistrează, cum nu înregistrează, de altfel, nici forma alternativă κάμιλος, cu sensul ‘funie’ (vezi, de exemplu, **LBG 1**, s.v. κάμελος [(= κάμηλος), *Kamel*] ș.u., 754–755). În aceste condiții, *ideea preluării de către unii cărturari români cunoscători de greacă a lui κάμηλος, ὁ cu sensul ‘funie’ și a utilizării spontane a acestui sens în traducerea respectivei forme din Mt, 19, 24 ș.cl., bazate exclusiv pe competență lingvistică grecească, este mai degrabă nefondată*. Nu evaluarea semantică a gr. κάμηλος duce la alegerea semnului rom. *funie*, cînd există condiția combinării cu *urechea acului*, ci ignorarea ori neconsiderarea lui ca prezență justă în construcție, de la bun început, și, în consecință, perceperea altui element-sursă lingvistic ca adecvat și indubitabil în context.

²⁰*Mt*, 19: „Dară iară vă zic voao: mai lesni iaste cămilei pren uriașea acului a treace, decît bogatul întru Împărăția ceriurelor”; vezi ș. cl.

²¹Despre textele pe care se întemeiază **NT 1648**, între care cel latin, vezi **Gafon**, 2009, p. 130; 2005, p. 42, 151.

²²Numai admițînd că ne aflăm în fața unei exprimări redundante a mitropolitului, am putea considera nota marginală o dovadă a susținerii punctului de vedere opus (cf. **Zamfir**, 2011, p. 568: „[nota marginală] orientează decodarea cuvântului *cămilă* în direcția corectă”, i.e., în opinia autoarei, ‘funie’, n.n., A.C.).

²³Deși nu mai constituie obiectul investigației noastre (cf. **Chirilă**, 2013), atragem atenția asupra unei anomalii în ce privește tratarea formei κάμιλος în aparatul critic al unor corpusuri de literatură veche: confuzia dintre termenul cu presupusul sens ‘funie’ și cuvinte care pot apărea, la un moment dat, cu aceeași formă, dar care au alte sensuri; vezi, de exemplu, **PERSEUS**, s.v.: κάμιλος, pentru care este preluată definiția din **LIDDELL-SCOTT**—i.e. „*A. rope etc.*” (!)—, este pus greșit în legătură cu un fragment din lucrarea *Antichitățile romane* a lui Dionis din Halicarnas: „...τρόπον ὑπηρέτων τοῖς ἱερεῦσιν οἱ ἐγόμενοι νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων κάμιλοι. ἔτι πρὸς τούτοις ἔταξε μάντιν ἐξ ἐκάστης φυλῆς ἕνα” [Engl.: ...were performed in the same manner by those attendants of the priests who are now called by the Romans *camilli*. Furthermore, [Romulus] ordered one soothsayer out of each tribe to be present at the sacrifices, **Dionysius**, 1960, p. 372–373; vezi și nota 2, p. 373: „The *camilli* were free-born youths who assisted in the sacrifices of the *flamen Dialis*; in time, however, the term came to be applied to those assisting in other religious rites.”].

În acest moment s-ar putea pune întrebarea dacă o *sugestie de lectură* (ca cea menționată de Teofilact al Bulgariei—care pomenește de o posibilă imagine ‘funie groasă’ fără a introduce totuși în discuție forma κάμιλος (!)—, ori de Ioan Caleca, Simion Ștefan ș.a.), însoțită, eventual, de *impresia*—popularizată lexicografic de Suidas²⁴, în secolul al X-lea, și perpetuată de atunci, însă neconfirmată de uz—că există în vocabularul limbii grecești un termen κάμιλος ‘funie’ ce ar fi trebuit să stea în locul lui κάμηλος în Mt, 19, 24 ș.cl. ar putea avea singure forța de a orienta opțiunea lui Iordache Cantacuzino împotriva a ceea ce i se impunea prin textul biblic canonic, prin valorificarea unor cunoștințe generale de limbă greacă... Demersul înțelegerii procesului la sfârșitul căruia textul **E 1682** prezintă expresia *funia cea de corabie* se poate lipsi însă de o asemenea întrebare, ocolind dificultatea și probabilele elemente conjecturale ale răspunsului. Aceasta deoarece în redarea proverbului din evangheliu apare, anterior cazului țărilor române, în lumea grecească, un termen distinct de κάμηλος și care „rezolvă” dilema alegerii între κάμηλος (κάμιλος, κάμελος etc.) – ‘cămilă’ vs. ‘funie’.

Validarea acestui element distinct vine printr-un text de natură teologică ce nu mai reține nuanța *sugestiei* în privința sensului, ci îl prezintă drept *aserțiune*. Un asemenea corpus este colecția de omilii cunoscută ortodoxiei cu titlul gr. *Μαργαρίται...*—rescriere în neogreacă a mai multor texte patristice consemnate anterior în greaca bizantină. Cuvîntul al XXXV-lea din versiunea apărută la Veneția în 1675 (vezi și **M 1681**, 252; ș.a.) înglobează secvența evanghelică în contextul rechizitoriului lui Ioan Hrisostomul împotriva aroganței celor bogați și puternici:

ὡ τῆς κακῆς ῥίζης πάντων τοῦ κακῶν τῆς φιλαργυρίας, [...]· ἀλλ’ ἐυκολώτερον εἶναι νὰ περάσῃ τὸ **καραβόσχοινον** ἀπὸ τὴν τρύπαν τῆς βελόνης, παρά ὁ πλοῦσιος νὰ ἔμπῃ εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Οὐρανῶν· (**M 1675**, 241_b²⁵, s.n., A.C.),

făcînd uz de un termen al cărui înțeles denotativ este fără echivoc: **καραβόσχοινον**, **ου**, **τὸ** ‘funie (de corabie)’, engl. ‘rope’ (**CEGD**, s.v. *rope*, b: NAUT.); cf. *κάραβος*, ὁ engl. ‘boat; of a vessel’ (**SOPHOCLES**, s.v.), *κάραβος*, ὁ germ. *Kanal, Wassergraben* (**LBG 1**, s.v.). Acesta aparține „traducătorului” neogrec, care operează în direcția emendării construcției considerate ilogice sub raportul asocierilor lexicale din mai vechiul text al lui Ioan Hrisostomul care, potrivit **PG 59**, folosește în [lat. *Oratio de pseudoprophetis, et falsis doctoribus, et impiis hereticis, et de signis consummationis seculi huius*] secvența paremiologică în forma clasică: Ἀλλ’ Εὐκολώτερον ἐστὶ **κάμηλον** διὰ τρυπήματος ῥαφίδος δισελεθεῖν (**PG 59**, 561).

Împotriva textului biblic canonic, în realizarea sa integrală și sub forma textului evangheliarului, dar beneficiind de autoritatea unui corpus grecesc modern de mare circulație, termenul funcționează ca element catalizator puternic în sine pentru informația din orizontul intelectual al unor cărturari români, cu precădere laici, ce emerge astfel ca certitudine și tinde să prevaleze de aici înainte în reproducerile românești ale respectivelor segmente evanghelice, în cuprinsul a diverse scrieri, într-un mediu intelectual ce se întîmplă să fie dominat de Cantacuzini.

Funia corabiei – **καραβόσχοινον** apare în versiunea românească a *Mărgăritarelor*, realizată de logofeții Șerban și Radu Greceanu cu ajutorul stolnicului Constantin Cantacuzino (**BRV I**, p. 320), în cuprinsul aceleiași *Cuvînt al 35 a celui întru sfinți părintele nostru a lui Ioan Zlatoust. Pentru mincinoșii proroci și cei fără Dumnezeu eretici, și de semnele sfîrșitului veacului acestuia* (**M 1691**, 126^v):

O rădăcină rea a tuturor răutăților, iubire de argint, [...], ce mai iușor iaste să treacă *funea cărăbii* pren urechile acului de cît bogatul să între întru împărăția ceriului (**M 1691**, 131^v, s.n., A.C.).

Doi ani mai tîrziu, formula este folosită de patru ori, în locurile obișnuite, în ediția bilingvă a evangheliei, tipărită la Snagov de Antim Ivireanul, în urma efortului de întocmire depus de Șerban Greceanu și a diortosirii lui Athanasie Moldoveanul: **E 1693**, p. 97 (*funea corăbii*, Mt, 19), 175 (*funea corăbii*, Lc,

²⁴ **SUIDAS 1705**, p. 236; vezi **Chirilă (2013)**, p. 162).

²⁵ Cifrele care indică numărul paginii între 240 (σμ´) și 249 (σμθ´) se repetă pe următoarele zece pagini, de unde notația noastră: 240_b–249_b.

18), 178 (*funiiii cei de corabie, Mc, 10*). De fiecare dată, coloana grecească menține forma *καμῆλον*, însă „opțiunea” românească nu se definește negativ, *în contra acestui arhetip grecesc, ci în conformitate cu un alt text*, căci coloana grecească nu funcționează ca text-sursă în timpul real al creării variantei românești, ci ca instrument de înnobilitare a variantei românești. Textul grecesc este important în primul rând prin prezență, nu prin ceea ce conține. Justificînd bilingvismul cărții, în *Predoslovia* către domnitorul Constantin Brâncoveanu, Șerban Greceanu nu lasă să se deducă faptul că ar fi traducătorul versiunii românești de față (vezi **BRV I**, p. 333; cf. **Ruffini, 1973**, p. 117); pe de altă parte, lucrînd cîțiva ani mai devreme la *Biblia* de la București, e plauzibilă ideea că s-ar fi folosit de munca anterioară în realizarea noii ediții (**Ștrempel, 1997**, p. 75)... Cu toate acestea, diferențele de ordin lingvistic între textele **E 1693** și **B 1688** și asemănările de aceeași natură ale primului cu **E 1682** sugerează că în constituirea instrumentului de practică bisericească din 1693 s-a avut în vedere instrumentul similar din 1682. Dacă, ținînd cont de deosebirea de „rang” dintre texte—elaborate după categorii diferite de norme—, nu se realizează o legătură genealogică între simplul text pentru uzul preoților și prima versiune integrală a *Bibliei* în limba română (**Gafton, 2002**, p. LXX–LXXI), incongruențele vizibile în urma lecturii paralele a textelor susțin ipoteza că planurile rămîn separate și în epoca de după realizarea „textului suprem” – *Biblia*, că, așadar, drumul nu este parcurs nici în sens invers.

Cele afirmate anterior își găsesc sprijin în situația constatată în legătură cu, de exemplu, fragmentul din *Mt, 19, 16–26*:

E 1682

În vrémea acéia, (a) *să apropie cătră Isus un tînăr oarecarele, închinîndu-să lui și zicînd: Învățătoriuile bune, ce bine voui face ca să aib viața de véci? Iară el zise lui: Ce mă grăești bun, nime nu iaste bun, numai unul Dumnezău. Iară de vei să întri în viață, păzêște poruncile! Zise lui: Carile? Iară Isus zise lui: Să nu ucizi, să nu curvești, să nu furi, (b) *să nu fii mărturie mincinoasă*, cinstêște pre tatăl și pre muma și să iubești pre vecinul tău ca însuți pre tine. Zise lui tînărul: Toate acéstea le-am păzit dintru tineréțele méle, dar încă ce n-am plinit? Zise lui: De vei să fii desăvîrșit, (c) *mergi de vinde* avuțiia ta și o dă săracilor, și vei avea comoară la ceriu și vino pre urma mea. Iară tînărul, auzind cuvîntul, să duse scîrbit, că era avînd multă agonisită. Iară Isus zise ucenicilor săi: Adevăr grăesc voao că nu va întra lesne bogatul întru împărăția ceriului. Și iară grăesc voao că mai lesne iaste cămilii a tréce prin urechile acului decît a întra bogatul întru împărăția lui Dumnezău. Iară ucenicii lui, auzind, să mira foarte, zicînd: (d) *Dară cine poate să fie mîntuit?* Iară Isus, căutînd, zise lor: La oameni, aceasta iaste cu neputință, iară la Dumnezău sînt toate cu putință. (*Mt, 42^v–43^r*);*

E 1693

În vrémea acéia, (a) *să apropie cătră Isus un tînăr oarecarele, închinîndu-să lui și zicînd: Învățătoriuile bune, ce bine voui face ca să aibu viața vécinică? Iară el zise lui: Ce-mi zici bun, nime nu iaste bun, numai unul Dumnezău. Iară de vei să întri în viață, păzêște poruncile! Zise lui: Carele? Iară Isus zise lui: Să nu ucizi, să nu curvești, să nu furi, (b) *să nu fii mărturie mincinoasă*, cinstêște pre tatăl și pre muma și să iubești pre vecinul tău ca însuți pre tine. Zise lui tînărul: Toate acéstea le-am păzit dintru tineréțele méle, dar încă ce-m lipsêște? Zise lui: De vei să fii desăvîrșit, (c) *mergi de vinde* avuțiia ta și o dă săracilor, și vei avea comoară la ceriu și vino pre urma mea. Iară tînărul, auzind cuvîntul, să duse scîrbit, că fusése avînd multă agonisită. Iară Isus zise ucenicilor săi: Adevăr grăesc voao că cu greu va întra bogatul întru împărăția ceriului. Și iară grăesc voao că mai lesne iaste funea corăbii a tréce prin urechile acului decît bogatul a întra întru împărăția lui Dumnezău. Iară ucenicii lui, auzind, să mira foarte, zicînd: (d) *Dară cine poate să să mîntuiască?* Iară Isus, căutînd, zise lor: La oameni, aceasta iaste cu neputință, iară la Dumnezău sînt toate cu putință. (*Mt, 97*);*

B 1688

(a) *Și iată unul apropiindu-să, zise lui: „Învățătoriuile bune, ce bine voui face ca să aibu viața veacinică?” Iară el zise lui: „Ce mă zici bun? Nimeni nu e bun, fără numai unul Dumnezău; iară de vei să întri în viață, păzește poruncile.” Zise lui: „Carele?” Iară Iisus zise: „Să nu omori, să nu preacurvești, să nu furi, (b) *să nu mărturisești minciuni*. Cinsteaște pre tatăl tău și pre muma ta și să iubești pre aproapele tău ca pre tine.” Zise lui tînărul: „Toate aceastea le-am păzit den tinereațele meale; ce încă-m lipseaste?” Zise Iisus lui: „De vei să fii desăvîrșit, (c) *pasă, vinde* tot ce ai și dă săracilor, și vei avea comoară la ceriu, și vino după mine.” Și auzind tînărul cuvîntul, să duse întristat, că era avînd agonisită multă. Iară Iisus zise ucenicilor săi: „Adevăr zic voao că anevoie va întra bogatul întru împărăția ceriurilor. Și iarăș zic voao: Mai lesne iaste *cămila* pren urechea acului a treace decît bogatul întru împărăția lui Dumnezău a întra.” Și auzind ucenicii lui, să mirară foarte zicînd: (d) *„Dară cine să va putea spăsi?”* Și căutînd Iisus, zise lor: „La oameni aceasta peste putință iaste, iară la Dumnezău toate să pot. (*Mt, 1073*).*

Diferențele semnificative evidențiate se constituie în indici ai relațiilor dintre cele trei texte și, coborînd o treaptă în istoria constituirii lor, ai surselor²⁶ și/sau a concepției ce ghidează realizarea textului respectiv. În prima situație, (a), **E 1693** și **E 1682** coincid în privința conținutului expozițiunii celui de-al treilea segment narativ din Mt, 19—întîlnirea cu tînărul bogat, detaliile suplimentare (identitatea celui care îl abordează pe Isus și gestul premergător întrebării) oglindind structura cărții grecești de același tip (vezi **E 1671**: *νεανίσκος τις ὠροσῆλθε τῷ Ἰησοῦ, γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων*); **B 1688** comunică mai laconic (v. și **NT 1648**, Mt, 19, 16; gr. *Καὶ ἰδοὺ εἷς προσελθὼν αὐτῷ εἶπεν*, **N.-A.**; lat. *Et ecce unus accedens, ait illi*, **VUL**). În al doilea exemplu, (b), **E 1693** prezintă rezolvarea prin verb copulativ + nume predicativ (*să nu fi mărturie mincinoasă*) a formei gr. *οὐ ψευδομαρτυρήσεις* (Mt, 19, 18), din **E 1682**, nu soluția cu verb predicativ din **B 1688** (*să nu mărturisești minciuni*). Situațiile din punctele (c) și (d) indică în privința **E 1693** revenirea la opțiunile din **E 1682**, lipsite de nota arhaică a textului din **B 1688**: *mergi vs. pasă* (Mt, 19, 21) și *să fie mîntuit / să să mîntuiască vs. (să va putea) spăsi* (Mt, 19, 25).

Șerban Greceanu poate ignora, prin urmare, o alegere lexicală la care aderase în procesul constituirii *Bibliei* din 1688 atunci cînd are în vedere un alt tip de text, destinat unor nevoi practice, optînd într-un anumit punct pentru o lecțiune diferită, folosită anterior și pe care o consideră legitimă.

Situația în privința redării figurii imposibilității din Mt, 19, 24 ș.cl. rămîne neschimbată, față de **E 1682** și **E 1693**, și în cazul textului monolingv tipărit la Snagov în 1697²⁷:

Iară Is. au zis ucenicilor săi: „Adevăr grăescu voao că nu va întra lesne bogatul întru Împărăția ceriului. Și iară grăescu voao că mai lesne iaste *funii corăbiei* a treace prin ureache acului decît a întra bogatul întru Împ[ă]r[ă]ția lui Dumnezeu.” (*Dumineca, a doaosprăzeace după Rusalii. Dela Matei. Cap. 19, 44^v; s.n., A.C.*);

Și văzînd pre el Is. că să întristase, au zis: „Cît de anevoe vor întra întru împ[ă]r[ă]ția lui D[u]mnezău ceia ce au bogăție? Că mai lesne iaste *funiei corăbiei* pren ureachia acului a treace decît bogatului a întra întru împărăția lui D[u]mnezău.” (*Duminecă, a treizeci după Rusalii. Dela Luca. Cap. 18, 81^v; s.n., A.C.*);

Și răspunzînd iarăș Is., le-au zis lor: „Fiilor, cît de cu nevoe iaste celor ce să nădăjduesc întru avuție să între întru împărăția lui D[u]mnezău! Mai lesne iaste *funii corăbiei* să treacă prin ureachia acului decît bogatului să între întru împ[ă]r[ă]ția lui D[u]mnezău.” (*Joi, a 31 de săptămîni după Rusalii. Dela Marco. Cap. 10, 82^v; s.n., A.C.*);

Zis-au D[o]mnul ucenicilor lui: „Cît de anevoie iaste celor ce să nădăjduesc avuției să între întru împărăția lui D[u]mnezău! Mai lesne iaste *funii corăbiei* să treacă pren ureachia acului decît bogatului să între întru împ[ă]r[ă]ția lui D[u]mnezău.” (*Vineri, a 31 de săptămîni după Rusalii. Dela Marco. Cap. 10, 82^v; s.n., A.C.*).

Ambele evanghelii de la Snagov sînt tipărite de către Antim Ivireanul, însă, în lumina celor arătate mai sus, autoritatea „eruditului poliglot Antim” (**Dumistrăcel, 2000**, p. 51) nu poate reprezenta un argument pentru *corectitudinea* interpretării ‘funie’ și, implicit, pentru *falsitatea* interpretării ‘cămilă’ în pasajele cunoscute—ce, în textul grecesc, prezintă *κάμηλος*, ὁ—și nici pentru evidențierea unei intuiții superioare a unor cărturari români în direcția desemnării exacte originare a termenului opus *urechii acului* (cf. **Zamfir, 2011**, p. 568; **Dumistrăcel, 2000**, p. 51). De altfel, traducînd *Noul Testament* cîtiva ani mai tîrziu, același cărturar bun cunoscător al limbii grecești urmează calea clasică și contribuie la familiarizarea românilor cu proverbul christic în forma ce implică lipsa de speranță a uriașei vietăți în fața minusculei deschizături

²⁶Pentru chestiunea identificării surselor unui text pe baza mărcilor-indice, vezi **Gafon (2012)**, p. 119f.).

²⁷Pentru cunoașterea **E 1697** sîntem îndatorați dnei Roxana Vieru care ne-a pus la dispoziție textul ediției pe care o pregătește la Iași. Reproducem fragmentele necesare demersului nostru într-o primă transcriere a Domniei Sale.

prin care ar voi să se strecoare: „Și iarăși zic voao, mai lesne iaste *cămila* pren uréchia acului a tréce, decât bogatul întru împărăția lui Dumnezău a întra.” (NT 1793, Mt, 19, 24, 17^v, s.n., A.C.; vezi și Mc, 10, 25, 37^v, precum și Lc, 18, 25, 64^r).

Admițînd că în 1693 și în 1697, cînd lucrează la așezarea textului în tipar, Antim Ivireanul are și cunoștințele lingvistice necesare pentru a controla textul românesc ca traducere după cel grecesc, și libertatea de a interveni în conformitate cu acestea, „inconsecvența” ce apare în cele trei cărți, în decursul a zece ani, nu poate fi explicată satisfăcător în afara ideii menținerii a două linii de text, create cu scopuri diferite, după principii distincte și pornind nu de la același tip de surse. Nu există un alt text semnat de Antim Ivireanul care să permită formularea unei ipoteze mai subtile în privința receptării și exploatării de către cărturarul ivirean format în mediul creștin bizantin a secvenței paremiologice din Mt, 19, 24 ș.cl., cu toate că ediția din 1895 a predicilor sale îl semnalează. Cartea a fost însă realizată de I. Cornoi ca o selecție, pentru uzul școlărilor, din cuvîntări cuprinse în ediții anterioare ale operei mitropolitului: din 1888, a lui C. Erbiceanu, și un volum realizat în 1889 de episcopul Melhisedec. Predica *Duminica a 13-a a tînerului celui bogat. Luca* este preluată din corpusul considerat în mod greșit de Mehisedec originalul lui Antim și respins, implicit, ca operă a acestuia de P.V. Haneș, în 1915, și de Gabriel Ștrempel, în 1962 și în edițiile ulterioare²⁸. Prin urmare, fragmentul din exordiu:

Stău de mă mir, de unde voiū începe a povesti pricina Evangheliei. De întrebăciunea tînerului carele a ȃis: Învēțatorule bune, ce voiū face să moștenesc vieța de véci? Au din hotărîrea stăpînului care a ȃis: măi lesne e a întra *funia* corăbiei prin urechile acului, decât bogatul a intra întru împărăția ceriului. Ěnsă voiū începe a ȃice: ce voiū face să moștenesc vieța de véci? (*Ivirénul*, 1895, p. 205, s.n., A.C.)

nu îi aparține, din datele de pînă acum, cărturarului de la începutul secolului al XVIII-lea, iar epoca elaborării lui este, de asemenea, incertă. Textul din 1895 demonstrează numai existența acestei forme a versetului evanghelic în cultura românească la momentul respectiv (alături de cealaltă—fapt evidențiat de Iuliu A. Zanne prin citarea ambelor variante, ZANNE, 11244, 89).

2.2. Redări în epoca modernă

Pe parcursul secolului al XVIII-lea și pînă după mijlocul secolului al XIX-lea, cele două interpretări apar constant, însă riguros distribuite în funcție de tipul de text care conține relatările evangheliștilor: în *Biblie*, indiferent de textele ce le stau la bază și de limba-sursă din care se operează traducerea (greacă sau latină), în recrearea discursului despre imposibilitatea mîntuirii prin sfortări umane este utilizat semnul *cămila* (NT 1793, B 1760, B 1795, B 1819); pe cînd în cărțile implicate direct în pregătirea și desfășurarea serviciului religios, în numeroasele ediții succesive ale *Evangheliei*, tributare una alteia, același discurs, în cvadrupla sa redare, prezintă forme ale sintagmei *funia corabiei* (E 1723, 44^v, 81^v, 82^v; E 1742, 44^v, 81^v, 82^v; E 1750, 44^v; E 1760, 44^v, 81^v, 82^v; E 1762, 47^r, 86^v, 88^r; E 1784, 40^r, 73^v, 74^r; E 1794, 40^r, 73^v, 74^r; E 1812, 38^v, 67^r; etc.). Rar, obișnuința dată de forma textului biblic propriu-zis se impune asupra modelului moștenit din *Evanghelie*, astfel încît aceasta ajunge să aibă un aspect neomogen prin prezența lui *cămila* în unul din segmente: vezi, de pildă, E 1784, 72^v (text corespunzător pasajului din Lc; vezi și E 1794, 72^v; E 1812, 67^r).

Preotul și, prin intermediul acestuia ori pe cont propriu, enoriașul de la sfîrșitul epocii vechi și începutul celei moderne sînt așadar frecvent expuși interpretării *mai lesne este să treacă o funie prin urechile acului...* Imaginea satisface ideea centrală din Mt, 19 ș.cl. și, odată cunoscută și beneficiind de o autoritate bisericească, tinde să ia locul celeilalte²⁹, mai ales cînd textul integral al *Bibliei*, incomod prin dimensiuni, este mai rar vizitat.

²⁸Pentru chestiuni legate de manuscrisele al căror cuprins poate fi atribuit lui Antim Ivireanul, vezi Ștrempel (1962, p. 38–66).

²⁹Întrebuițarea versetului în această formă este atestată, de exemplu, la Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Hagi-Tudose*, 1887, „Ctitorul” citează astfel: „Iacă, urmă ctitorul, iacă și bogații nemilostivi cum se duc în focul Ghenii cu sacii în spinare, deșelați de

Textul care, în principiu, deținea premisele unei canonizări a uzului *mai lesne este să treacă o funie prin urechile acului...* apare la sfârșitul secolului al XIX-lea și este **B 1874** de la Iași, versiune realizată sub auspiciile Societății Biblice pentru Britania și Străinătate:

Și érá-și đicú vouú: că mai lesne este să trecă *funia* prin urechía acului, de câtú bogatulú să între în împărăția lui Dumneđu (*Mt, 19, 24, s.n., A.C.*; vezi și *Mc, 10, 25, Lc, 18, 25*).

Însă varianta din 1874 este repede criticată, principalul motiv fiind acela că traducătorii nu au urmat *textele vechi*, ci alte traduceri ale Societății Biblice, în limbi moderne (greacă modernă, engleză, germană, franceză, italiană etc.). Faptul acesta și o prea accentuată modernizare a limbii sînt reținute ca justificare³⁰ a unui nou demers de traducere, desfășurat de N. Nitzulescu și încheiat în februarie 1897. Noua versiune prezintă o formă lingvistică neînregistrată pînă atunci în *Mt, 19, 24*:

Și iar zic voé: măi lesne este pentru o *camilă* să treacă printr'o ureche de ac, de cât pentru un avut să intre în împărăția lui Dumnezeu (*s.n., A.C.*; vezi și *Mc, 10, 25, Lc, 18, 25*).

Este greu de apreciat dacă N. Nitzulescu a intenționat să marcheze în acest punct al traducerii un sens diferit decît cel de 'cămilă', apelînd la un neologism *camilă* ([c a m í l ă], eventual [c á m í l ă], 'funie' ?)—paronim al vechiului și cunoscutului *cămilă*; ori dacă nu cumva avem de-a face cu o eroare grafică: pasajul similar din *Mc, 10* conține termenul biblic tradițional:

Măi lesne este pentru o *cămilă* să treacă printr'o ureche de ac, de cât pentru un avut să intre în împărăția lui Dumnezeu (*s.n., A.C.*).

La fel, versiunile **B 1911** și **B 1921**, care reiau **B 1897**, folosesc numai forma *cămilă*.

B 1914, a Sfîntului Sinod, introduce însă în mod clar un lexem diferit de ceea ce se utilizase pînă atunci în traducerea controversatului segment de discurs christic, peste tot *cuvîntul fiind evidențiat grafic prin caractere aldine și avînd accentul marcat pe prima silabă* (Fig. 1):

Și iarăși grăesc vouă: mai lesne este a trece **cămila** prin urechea acului, decăt bogatul a intră întrú împărăția lui Dumnezeu (*Mt, 19, 24*);

Mai lesne este a trece **cămila** prin urechea acului, decăt bogatul a intră întrú împărăția lui Dumnezeu (*Mc, 10, 25*);

Că mai lesne este a trece **cămila** prin urechea acului, decăt bogatul a intră întrú împărăția lui Dumnezeu (*Lc, 18, 25*).

Sensul cuvîntului nu este lămurit în mod explicit nicăieri, dar este limpede faptul că traducătorul a vizat o desemnare aparte, alta decît în situația din *Mt, 23, 24*, unde termenul *cămilă* nu este evidențiat în nici un fel: „Povățuitori orbi, cari strecurați țânțarul și înghițiți cămila”. Noutatea formei folosite este rezultatul unui comportament prudent: „valorificînd” informațiile venite, pe de o parte, din direcția dicționarelor consacrate limbii grecești, ele însele reținute în emiterea unui verdict clar, generale ori doar nou-testamentare, și, pe de altă parte, o tradiție de interpretare, traducătorul se întoarce la cuvîntul, gr.

aur si de argint! Hagiul tuși, trase cozorocul șepcii pe ochi, și întoarse spatele «judecătii d'apoi». Strângeți-vé voué comorí în cerurí... strigă ctitorul, amenințând cu pumnul pe bogații nemilostivi, cari să duceau liniștiți în Iad... strângeți-vé voué comorí în cerurí, căci măi lesne va trece *funia corăbiú* prin urechile acului decăt bogatul în împărăția cerurilor!” (*Delavrancea, 1903, p. 9, s.n., A.C.*).

³⁰**B 1897**, *Către cititorí*, p. 10: „Neajunsul acesta a fost acum în urmă bine simțit de societatea biblică britanică. De aceea anché de mult am fost rugat din parte 'i să primesc ca să fac revizuirea traducerii Noului Așezământ, lucru la care m'am și hotărít. De la început însă am găsít cu cale că este măi nemerit să traduc d'a dreptul din limba ei originală grecească această parte a St. Scripurí”.

24. Și iarăși grăesc vouă: mai lesne este a trece cămila prin urechea acului, decât bogatul a intra întru împărăția lui Dumnezeu.

Mt, 19, 24

25. Mai lesne este a trece cămila prin urechea acului, decât bogatul a intra întru împărăția lui Dumnezeu.

Mc, 10, 25

25. Că mai lesne este a trece cămila prin urechile acului, decât bogatul a intra întru împărăția lui Dumnezeu.

Lc, 18, 25

Figura 1: B 1914

κάμηλος / κάμιλος și creează un aspect românesc despărțit, semantic, de ‘cămilă’, dar care nu parcurge, asumat, drumul pînă la ‘funie’.

În următoarea versiune aprobată de Sf. Sinod, B 1936 (vezi și B 1938), la care au lucrat (potrivit *Cuvântului înainte* semnat de Miron, Patriarhul românilor, p. XXVI) P.S. Nicodim și părinții Grigore Pișculescu (Gala Galaction) și Vasile Radu, textele conțin termenul *cămilă*, fără vreo mențiune deosebită:

Încă odată zic vouă că mai lesne este să treacă o *cămilă* prin urechile acului, decât să intre un bogat întru împărăția cerurilor (*Mt*, 19, 24, s.n., A.C.; vezi și *Mc*, 10, 25, *Lc*, 18, 25).

Din acest moment, edițiile românești ale *Bibliei*, indiferent de confesiune și text-sursă (B 1944, B 1997, Anania 2001, NT *Cat* 2002 etc.), fixează în conștiința cititorului binomul *cămilă* – *urechile/urechea acului*, ocolind ori, pur și simplu, nepunîndu-și problema valorii de adevăr a interpretării ‘cămilă’ vs. ‘funie’.

3. Concluzii

La capătul demersului științific ce și-a propus urmărirea avatarurilor segmentului nou-testamentar de sub *Mt*, 19, 24 ș.cl., în cultura românească, se conturează mai întii observația că, în ansamblu, în limba română, textul respectiv, în punctul litigios, prezintă trei lexeme și, probabil, două desemnări denotative:

cămilă ‘*Camelus bactrianus* / *dromaderus* L’—cea mai veche lecțiune; nu există suficiente dovezi, din afara discuțiilor legate tocmai de fragmentele evanghelice, pentru a susține ipoteza că termenul *cămilă* (eventual în varianta masculină *cămil*) ar fi ajuns să desemneze în mod real în limba română o ‘funie’ ori vreo ‘împletitură din fibre vegetale asemănătoare frînghieii’ (cf. Dumistrăcel, 2000, p. 50–51; vezi și Zamfir, 2011, p. 569–570);

funie (a corabiei) ‘parîmă, odgon de corabie’—cunoscut din secolul al XVII-lea, dar care apare într-o versiune integrală a *Bibliei* abia în 1874;

cămilă ‘parîmă, odgon de corabie’ (?)—B, 1914, neînregistrat cu această formă în dicționare și, deci, fără a i se semnala ocurența în textul biblic din 1914; cf. LAURIAN–MASSIM, s.v. *camellu*, fem. *camella*: „(în usulu vulgariu numai femininulu sub form’a *camilla*). s., **camelus** (κάμηλος, ital. **camello**, franc. **chameau**); genu de animali cadrupede [...]; – prin metafora, fune de nave, fune grossa”; și DA, s.v. *cămil* / *cămilă* „cable, cordage” (cu citări exclusiv din lucrări lexicografice).

Analiza pe care am desfășurat-o asupra textului evanghelic în multiplele sale apariții și utilizări, avînd ca suport un verset controversat în privința formei, evidențiază din partea cărturarului român din epoca veche (traducător ori diortositor de text) un comportament care, depășind faza imitării textului-sursă, implică încrederea în cunoștințele anterioare despre conținutul și forma textului prelucrat, critica versiunii

ce îi servește ca punct de plecare și actualizarea unor soluții lingvistice oferite de surse de altă natură decât a textului pe care îl emendează. Parcurgând fragmentul de sub Mt, 19, 24 ș.cl., un învățat precum Iordache Cantacuzino ori Șerban Greceanu nu crede că, în contextul respectiv, gr. *κάμηλος* trebuie echivalat cu altceva decât *cămilă*; ci știe că textul original trebuie să fi fost altul și reface acest „adevăr” în anumite circumstanțe. Judecata lui este asemănătoare cu cea a traducătorului modern, la manifestarea căreia, probabil, contribuie.

Bibliografie

A. Surse

- Anania 2001 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, ediție Jubiliară a Sfântului Sinod (...), redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.
- B 1688 = *Biblia 1688*, vol. I-II, text stabilit și îngrijire editorială de V. Arvinte și I. Caproșu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, 2002.
- B 1760 = *Biblia Vulgata, Blaj, 1760–1761*, vol. I-V, ediție coordonată de I. Chindriș, cuvânt înainte de E. Simion, București, Editura Academiei Române, 2005.
- B 1795 = *Biblia de la Blaj, 1795*, ediție critică jubiliară, studiu istoric de I. Chindriș, studiu filologic și lingvistic de E. Pavel, Roma, 2000.
- B 1819 = *Bibliia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a cei noao*, cu cheltuiala Rosieneștii Soțietăți a Bibliei, în Sanktpeterburg, în tipografia lui Nic. Grecea, în anul 1819, avgust, 15 zile.
- B 1856 = *Bibliia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii cei vechi și a cei noao*, sub priveghiiarea și cu binecuvântarea Prea Sfințitului Domn Andreiu Baron de Șaguna, Sibiu.
- B 1874 = *Sânta Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, Iași, Tipo-litografia H. Goldner.
- B 1897 = *Noul Așezământ*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.
- B 1911 = *Biblia*, tipărită cu spesele Societății de Biblii Britanică și Străină, București.
- B 1914 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a celei nouă*, ediția Sfântului Sinod, București, Tipografia Cărților Bisericești.
- B 1921 = *Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, edițiune nouă revizuită după testurile originale și publicată de Societatea Biblică pentru Britania și Străinătate, București, 1921.
- B 1936 = *Sfânta Scriptură*, traducere de N. Munteanu, Gala Galaction și V. Radu, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Tipografia Cărților Bisericești.
- B 1938 = *Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de V. Radu și Gala Galaction, București, 1938.
- B 1944 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, după textul grecesc al Septuagintei, [...] cu binecuvântarea Sfântului Sinod, București, 1944.
- B 1997 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Iustinian, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române.
- Catena Aurea* III/1843, *Commentary on the Four Gospels, Collected out of the Works of the Fathers by Thomas Aquinas*, vol. III. *St. Luke*, Part I, London, Oxford, J.H. Parker.
- CC₁ = Coresi, *Tîlcul evangheliilor și Molitevnici rumânesc*, ediție critică de V. Drimba, cu un studiu introductiv de I. Gheție, București, EA, 1998.
- CC₂ = Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de S. Pușcariu și A. Procopovici, vol. I. *Textul*, București, Atelierele Grafice SOCEC & Co., 1914.
- cî 1678 = *Cheia înțelesului*, București.
- CT 1561 = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Brașov 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăști, 1574*, ediție alcătuită de F. Dimitrescu, București, EA, 1963.
- CV 1643 = Varlaam, *Cazania*, ediție J. Byck [București, 1943].
- Delavrancea, B.Ș. (1903). *Hagi-Tudose. Tipuri și Moravuri*, București, Socec.
- Dionysius of Halicarnassus (1960). *Roman Antiquities*, with an English translation by E. Cary, on the basis of the version of E. Spelman, vol. I, Books 1–2, London: Harvard University Press.
- E 1671 = *Θείον και ιερόν ευαγγέλιον* / Το πάλαι μεν, παρά Αντωνίου Πινέλλου τυπωθέν, νυν δε τοις ίσοις τύποις παρά Νικολάου του Γλυκέος μετατυπωθέν Και μετά πάσης επιμελείας διορθωθέν, αφιερωθέν δε τω πανιερωτάτω και σοφοτάτω μητροπολίτη φιλαδέλφειας και Μελετίω τω χορτακίω υπερτίμω και εξάρχω του πατριαρχικού θρόνου. [Βενετία]: [Νικόλαος Γλυκός], ‘Έτει από της ενσάρκου από της ενσάρκου οικονομίας του Κυρίου και Θεού και σωτήρος ημών Ιησού Χριστού αχαα’.
- E 1682 = *Sfânta și dumnezeiasca Evanghelie*, București.
- E 1693 = *Evanghelie greco-română*, București.

- E 1697 = *Sf[î]nta și d[u]mnezeiasca Evanghelie [...]. Acum, a doa oră tipărită și diortosită mai cu multă nevointă în sf[î]nta Mănăstire, în Sneagov, la anul de la [i]sp[i]seniia lumii 1697. De smeritul întru ermonabi Antim Ivireanul, text stabilit și îngrijire editorială de R. Vieru, Iași, EUAIC [în pregătire].*
- E 1723 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, București.
- E 1742 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, București.
- E 1750 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, București.
- E 1760 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, București.
- E 1762 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, Iași.
- E 1784 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, Râmnic.
- E 1794 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, Râmnic.
- E 1812 = *Sfînta și dumnezeiasca evanghelie*, Buda.
- Eİ 1644 = *Evanghelie învățătoare*.
- Eİ 1699 = *Chiriacodromion sau Evanghelie învățătoare*, Alba Iulia.
- ES 1551–1553 = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551-1553*, studiu introductiv filologic de acad. E. Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, București, EA, 1971.
- Evangheliarul slavon*, Brașov, 1562.
- Ivirénul, A. (1895). *Dim didabiile ținute în Mitropolia din Bucuresci*, notițe biografice de Dr. I. Cornoî, București, Editura Librăriei Socecă & Comp.
- L 45 = Luther, M. (1545). *Bible*.
- M 1675 = *Μαργαρίται*: 'Ἡτοι λόγοι διάφοροι του εν αγίοις πατρός ημών Ιωάννου αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως του Χρυσοστόμου και ετέρων αγίων πατέρων, παρά διαφόρων διδασκάλων πεζευθέντες εις απλήν γλώσσαν, προς κοινήν των ευσεβών και ορθοδόξων Χριστιανών ωφέλειαν / Εκδοθέντες εις τύπον συνδρομή μεν και δαπάνη του οσιωτάτου εν Μοναχοίς Κυρίου Παχωμίου του εκ της πόλεως Τουρνάβου ___ επιμελεία δε και διορθώσει ___ Αμβροσίου του Γραδενίγου, Ενετήσιν: Παρά Ανδρέα τω Ιουλιανώ, αχσε'.
- M 1681 = *Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Μαργαρίται*: 'Ἡτοι λόγοι διάφοροι του εν αγίοις πατρός ημών Ιωάννου, Ενετήσιν, αχπα'.
- M 1691 = *Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feluri a celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Arhiepiscopul Țarigradului, a lui Zlatoust. Și ale altor sfinți părinți, de mulți dascalii tălmăcite, den limba elinească pre limba grecească...*, București.
- N.-A. = *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland 27h Edition, Deutsch Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993.
- NT 1648, *Noul Testament*, tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei, reeditat după 340 de ani din inițiativa și purtarea de grijă a Prea Sfințitului Emilian, Episcopul Alba Iuliei, Editura Episcopiei Ortodoxe a Alba Iuliei, 1988.
- NT 1703 = *Noul Testament*, București.
- NT Cat 2002 = *Noul Testament*, traducere și note de pr. A. Bulai și pr. A. Budău, Iași, Editura Sapientia.
- PG 59 = J.-P. Migne's *Patrologie Græce*. Tomus LIX. *Joannis Chrysostomi Opera omnia quæ existant*, Tomus Octavus, *Homilie LXXXVIII in Joannem. Spuria*, 1862.
- PG 123 = J.-P. Migne's *Patrologie Græce*. Tomus CXXIII. *Theophylactus Bulgariæ Archiepiscopus*, 1864.
- VUL = *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*, edited by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, and W. Thiele [at Beuron and Tuebingen], Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart, 1983.

B. Lucrări de referință

- Arvinte, V. (2001). *Normele limbii literare în Biblia de la București (1688)*, în **BB**, I, p. I-CXLI.
- Bach, K. & Harnish, R.M. [1979]. *Linguistic Communication and Speech Acts*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire Greque-Français*, Hachette, [s.a.].
- BB = *Biblia 1688*, vol. I-II, text stabilit și îngrijire editorială de V. Arvinte și I. Caproșu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001, 2002.
- BLAISE = A. Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Éditions Brepols. Éditeurs Pontificaux, Turnhout (Belgique), [1954].
- BRV I = I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508–1830*, tomul I, 1508–1716, Bucuresci, Stabilimentul grafic J.V. Socec, 1903.
- CEGD = *English-Greek Dictionary*, Glasgow, Harper Collins Publishers, 1997.
- CHANTRAINE = P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, tome I, A – Δ, Paris, Éditions Klincksieck, 1968.
- Chirilă, A. (2013). *Și totuși, 'cămila'...*, în AUI. Secțiunea IIIe Lingvistică, LIX, p. 157–172.
- Chivu, Gh. (1988). *Normă și grai în Codex Sturdzanus*, în LR, XXXVII, nr. 3, p. 273–277.
- Coșeriu, E. (2000). *Lección de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de E. Bojoga, [Chișinău], Editura ARC.
- DA = *Dicționarul limbii române. C*, tomul I, partea II, București, 1940.
- Dimitrescu, F. (1963). *Introducere la CT 1561*, p. 7–28.
- Dumistrăcel, S. (1997). *Expresii românești. Biografii – motivații*, [Iași], Institutul European.

- ERNOUT-MEILLET = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots*, troisième édition, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1951.
- FRIBERG = B. Friberg, T. Friberg, N.F. Miller, *Analytical Lexicon of the Greek New Testament*, [s.l.], Baker Books 2000, electronic edition.
- Gafton, Al. (2002). *Relația dintre Noul Testament de la Bălgrad (1648) și textul corespunzător din Biblia de la București (1688)*, în **BB**, II, p. LV-LXXXVI.
- Gafton, Al. (2005). *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Gafton, Al. (2009). *Relațiile dintre sursele traducerilor biblice și concepția de la baza acestora*, în TDR I, p. 125–134.
- Gafton, Al. (2012). *De la traducere la norma literară*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Gafton, Al. & Milică, I. (2012). *Dublețele sinonimice în discursul religios*, în AUI. Secțiunea IIIe Lingvistică, LVIII, p. 155–178.
- Gheșie, I. & Mareș, Al. (1985). *Originile scrisului în limba română*, București, EȘE.
- GINGRICH = F. Wilbur Gingrich, *Shorter Lexicon of the Greek New Testament*, London-Chicago, The University of Chicago Press, 1983.
- Greco, V. (1939). *Izvorul principal bizantin pentru Cartea cu învățătura a diaconului Coresi din 1581. Omiliile patriarhului Ioan XIV Caleca (1334–1347)*, București, Academia Română. Studii și cercetări, XXXV.
- Iacob, N. (2005). *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj 1760–1761*, în **B** 1760, V, p. 789–912.
- Jolles, André (2012). *Forme simple. Legenda sacră. Legenda eroică. Mythos-ul. Ghicitoarea. Zicala. Cazul. Memorabilul. Basmul. Gluma*, traducere de I. Zup, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- LAURIAN-MASSIM = A.T. Laurianu, J.C. Massimu, *Dictionariulu limbei romane*, Bucuresci, 1871.
- LBG I = E. Trapp, *Lexikon zur byzantinischen Gräzität, besonders des 9.-12. Jahrhunderts*. 1. Band A–K, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1994.
- LIDDELL-SCOTT = H.G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, compiled by... A New Edition Revised and Augmented throughout by Sir H. Stuart Jones, Oxford, [s.a.].
- MIKLOSICH = Fr. Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-græco-latinum*, Emendatum actum, Vindobonæ, Guilelmus Braumuller, 1862–1865.
- PERSEUS = *Perseus Digital Library*, Gregory R. Crane, Editor-in-chef, TUFTS University.
- Rădulescu, M. (1959). *Originalul slav al „Evangheliei cu învățătura” a diaconului Coresi. Versiuni și redacții ale colecției de omilii a patriarhului Ioan Caleca*, București, EA.
- Ruffini, M. (1973). *Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, Minerva.
- SOPHOCLES = Evangelinus Apostolides Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Hildesheim – New York, Georg Olm Verlag, 1975.
- SUIDAS 1705 = Æmilius Portus, Ludolph Kuster (ed.), *Suide Lexicon, Græce et Latine*, Tomus II, Cantabrigiæ: Typis Academicis.
- Ștrempel, G. (1997). *Antim Ivireanul*, București, EA.
- Ștrempel, G. (1962). *Introducere la Antim Ivireanul, Predici*, București, EA, p. 5–67.
- Zamfir, D.-M. (2011). *Despre tradiția unei confuzii lexicale. În legătură cu cele mai vechi atestări ale cuvântului cămilă în limba română*, în O. Chelaru-Murăruș et. al. (ed.), *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*, București, EUB, p. 561–572.
- ZANNE = Zanne, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, vol. V, București, 1900. Ediție anastatică, îngrijită de Mugur Vasile, București.